

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Angol Nyelvészeti Program

Gáspár Miklós

KOORDINÁCIÓ AZ OPTIMALITÁS ELMÉLETBEN

Tézisek

Témavezető: Dr. Mark Newson

Budapest
2005.

1 A dolgozat létjogosultsága

Rövid szócska ugyan az *and* ("és"), ám az elmúlt fél évszázadban mégis kiemelkedően nagy figyelemben részesítették a nyelvészek. A koordináció a legkülönbözőbb szintaktikai elméletek számára jelentett különösen nagy kihívást. Korai generatív elméletek a leíró nyelvtanokból vették át azt a nézetet, amely szerint a koordináció alapvetően különbözik a nyelv egyéb területein megfigyelhető alárendelt szerkezetektől. Míg az utóbbiak esetében hierarchikus struktúra feltételezése indokolt, a koordináció az elemek szimmetrikus mellérendeléseként írható le. Ezt a nézetet tették magukévá a korai X-vonás elméletek kidolgozói is, akik – miután az X-vonás elmélet alárendelt szerkezetet feltételez – a koordinációt mint egy, az általános struktúrától eltérő szerkezetű jelenséget kezelték. Később azonban ez a nézet elméletileg tarthatatlanná vált: a nyolcvanas és a kilencvenes években a funkcionális kategóriákat is nyelvtani szervező szerepet betöltő elemeknek kezdték tekinteni, és az X-vonás elmélet keretei között elemezni. A koordináció egyre inkább kilógott a sorból. Kutatók, akik megkísérelték a mellérendelést alárendelésként elemezni többféle módszert alkalmaztak: vagy koordináció-specifikus szabályok bevezetésére kényszerültek (Goodall 1987, Johannessen 1993, 1996, Wilder 1994, 1997), vagy a háromszintű X-vonás struktúrától kellett eltekinteniük (Munn 1992, 1993, 2000) vagy, amikor a koordináció teljesen illeszkedett az X-vonás elmélet keretei közé, a nyelvtani rendszer által prognosztizált szórend nem fedte minden esetben a valóságot (Johannessen 1998).

Azok az elméletek, amelyek megkérdőjelezték az alaki kategóriás kifejezések létjogosultságát a szintaxisban, szintén komoly problémákkal kerültek szembe. Nem tudtak elszámolni avval az alapvető ténnyel, hogy a kötőszó a mellérendelt kifejezések közé helyeződik, szórendüket változtatlanul hagyva. Így a szintaktikai struktúrákat el nem ismerő kutatók, mint Hudson (1987, 1990, 2003), Mel'čuk (1988), Pickering és Barry (1993), valamint Zeevat (1988, 1991) kénytelenek voltak megengedni az alaki kategóriás kifejezéseket a koordináció esetében. Ezek a speciális, csak a koordinációra vonatkozó, és az elméletek általánosításaival szöges ellentétben lévő szabályok nagyban gyengítették e nyelvtanok elméleti következtetéseit.

Mindezekből látható, hogy a koordináció leírása egy még gyerekcipőben járó elmélet esetében egyszerre kihívás és lehetőség. Az elméleti háttér sok részlete, amely a koordinációs jelenségek leírásának előfeltétele, kidolgozásra vár. Ugyanakkor, ha a más elméletekben oly sok nehézséget okozó koordináció problémái már az elmélet alapjainak lerakásakor jelen vannak, a koordináció elemzéséhez nem lesz szükség a nyelvtan elméleti alapjait esetlegesen

gyengítő speciális szabályok bevezetésére. Erre a kihívásra és egyben lehetőségre adandó válasz a disszertáció témája: a koordináció leírása egy különösen restriktív optimalitás-elméleti (OT) kutatási program keretében, amely a lehetséges szintaktikai megszorításoknak csak egy nagyon szűk körével operál.

2 A disszertáció kutatási kérdései

A dolgozat az alábbi kérdésekre keres választ:

Az optimalitás-elmélet alapvető mechanizmusaira vonatkozó kérdések:

- Hogyan jellemezhető az optimalitás-elméletben feltett bemeneti halmaz?
 - Milyen struktúra szerint épül fel a bemeneti halmaz?
 - Milyen információt hordoznak a halmazt alkotó egyes lexikai elemek?
 - Hogyan jelenik meg a koordináció az inputban?
- Mely megszorítások alkotják a megszorítások halmazát?
 - Mely megszorítás-családok szükségesek minimálisan az OT nyelvtanban?
 - A megszorításokra vonatkozó milyen maximálisan általános meta-elmélet képes leírni a különböző elemek, mint például a kötőszó, tulajdonságait?
 - Milyen mechanizmus szerint történik az alternatív reprezentációk értékelése a feltételezett megszorítások alapján?

A kordináció és az ellipszis tulajdonságára vonatkozó kérdések:

- Mitől függ az ellipszis iránya?
- Hogyan nyernek értelmezést az ellipszist tartalmazó mondatok?
- Hova helyeződik a mondatban a koordinatív kötőszó?
- Hogyan írhatóak le azok a nyelvek, amelyek több koordinatív kötőszót is tartalmaznak?

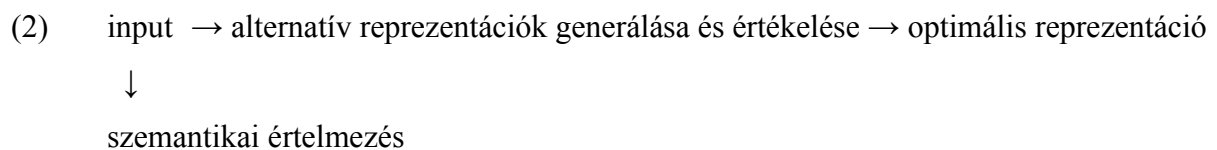
3 Elméleti háttér és tudományos előzmények

Az optimalitás-elmélet fő komponenseit, azaz hogy milyen úton érhető el az optimális reprezentáció, az alábbi ábra szemlélteti. Az e komponensekre vonatkozó különböző megközelítéseket a dolgozat 2. fejezete tekinti át Speas (1997), Grimshaw (1997) és Newson (1998) elméletei alapján:

(1) Bemenet → Generálás → Lehetséges reprezentációk → Értékelés → Optimális reprezentáció

Bemenet (input)

A bemeneti halmaz (input) tartalmazza a nyelv szótárából kiemelt szavakat, amelyek részt vesznek az adott mondat létrehozásában (Grimshaw 1997, Speas 1997, Newson 1998). Bár a vélemények arról, hogy pontosan milyen típusú információt tartalmaz az input némiképp eltérnek, általánosan elfogadott, hogy egy egyszerű mondat bemeneti halmaza tartalmazza az igét és vonzatait a hozzájuk rendelt Théta-szerepekkel, az igeidő értékét, a szemantikai jelentéssel bíró segédigéket, olyan a társalgás egésze szempontjából releváns információt mint topik és fókusz, valamint a hatókörrel kapcsolatos információkat is (Grimshaw 1997, Legendre és társai 1998, Grimshaw és Samek-Lodovici 1998). Jelen dolgozat annyiban bővíti ezt a képet, hogy kötelező alanyi és topik szerepkiosztást feltételez minden, a bemeneti halmazba kerülő predikátum esetében. A szintaktikai modell modularizációját illetően a disszertáció Newson (1998) nézeteit veszi át: az input szolgál mind a szintaktikai, mind pedig a szemantikai komponens bemenetéül, és mint ilyen az egyetlen kapcsolatot jelenti a két modul között (2).

A bemeneti halmazt a dolgozat adatstruktúráként modellezi. Amikor például egy predikátum az inputba kerül, a vonzatkerete alapján szükséges adatcellák jönnek létre a predikátum Théta-szerepeinek megfelelően. Mindez azonban nemcsak a predikátumokra igaz, hanem egyéb szemantikai szervező szerepet betöltő nyelvi elemekre, azaz funktorokra is. A lexikális operátorok, amelyek vonzatai propozíciók, szintén funktornak tekintendők. A bementi halmaz kiindulópontja a szemantikai kifejezés központi funktora, amely a koordináció esetében a koordinatív kötőszó. Egyszerű mellérendelések esetében két adatcella keletkezik a bementi halmazban, amikor abba az és szócskának megfelelő input elem bekerül. Ezeket a dolgozat funktorvonzatoknak („functee”) nevezi. A koordinatív kötőszó funktorvonzatai a mellérendelt szemantikai kifejezések funktorai, azaz például az igei predikátumok. Az alábbi példa egy ilyen input adatstruktúrát szemléltet a *John worked and Mary slept* („János dolgozott és Mari aludt”) angol mondat esetében.

$$(3) \quad \left[\begin{array}{l} \& \\ x = \text{worked} \\ \quad \quad \quad x_{\text{ag, sub}} = \text{John} \\ y = \text{slept} \\ \quad \quad \quad x_{\text{exp, sub}} = \text{Mary} \end{array} \right]$$

A fent említett hivatkozásokkal ellentétben, a disszertáció azonban a bemeneti halmaz elemeit nem szótári szavaknak, hanem elvont grammatikai jegyek halmazának tekinti. A kiválasztott optimális reprezentációban lévő grammatikai tulajdonság-halmazok az adott nyelv leginkább megfelelő tulajdonságú Szótári Elemeire (“Vocabulary Items”) cserélődnek le. Ez a Halle és Marantz (1993) által kidolgozott Osztott Morfológia (“Distributed Morphology”) elmélet adaptációja az OT keretei közé. Halle és Marantz szerint az általában szókészletnek (“lexicon”) nevezett modul valójában több részből áll, és konkrét morfémák behelyettesítésére csak a szintaktikai derivációt követően kerül sor. Ez a megközelítés lehetővé teszi egy, a hagyományos OT-elméletekben meglévő redundancia megszüntetését: akkor ugyanis, amikor az Értékelés eredményeképpen egy olyan reprezentáció válik optimálissá, amelyben a bemeneti halmazban szereplő elemek közül legalább egynek a formája különbözik az eredetitől, az új elem nyelvi alakjának meghatározásához mindenképpen szükség van a nyelv Szókészletére. Más szóval a Szókészlettel történő szintaxis utáni megfeleltetés megkerülhetetlen. Amennyiben a bemeneti halmaz elemeit is a Szókészletből választjuk ki, ez fölösleges redundanciát eredményez.

Az alternatív reprezentációk és generálásuk

A bemeneti halmaz elemei és a velük kapcsolatos információ alapján a Generáló komponens (GEN) alternatív reprezentációkat alkot. Általánosan elfogadott, hogy a GEN csak nyelvileg lehetséges műveleteket végezhet, és hogy a reprezentációk mindegyike tartalmazza az inputot (Prince and Smolensky 1993). Ez utóbbi feltételezés azonban nem jelenti azt, hogy a bemeneti halmazban található összes elem valamennyi jegyével együtt nyíltan jelenik meg mindegyik generált reprezentációban. Amennyiben valamely input elemet vagy annak jegyét a Generáló komponens egy adott reprezentációban nem elemez (“underparse”), az így hiányzó elem vagy grammatikai jegy eredeti jelenléte látható az Értékelő komponens számára.

Speas (1997) és Grimshaw (1997) általánosan elfogadott elmélete szerint generált reprezentációk szerkezetek, amelyek mindegyike megfelel az X-vonás elmélet követelményeinek. Hordós (2003) vitatja ezt a nézetet, és megsérthetőnek tekinti az X-vonás

elmélet egyes axiómáit is, amelyeket azonban a legtöbb esetben az OT-ben szokásos megsérthető megszorítások megkívánnak. Mindezekkel együtt azonban, Hordós (2003) is elfogadja, hogy a Generáló komponens szerkezeteket hoz létre.

Newson (2000) véleménye szerint megalkotható olyan OT nyelvtani rendszer is, amelyben ez a megkötés is feleslegessé válik, és az alaki kategóriás kifejezések nem kapnak szerepet. Így a GEN komponens szerepe mindössze a bemeneti halmaz elemei logikailag lehetséges permutációinak generálásra korlátozódik, ideértve egy vagy több input elem, illetve azok grammatikai jegyei alulértelmezésének lehetőségét is. A disszertáció ez utóbbi megközelítésre támaszkodik.

A reprezentációk értékelése és a megszorítások

Az Értékelő komponens (EVAL) feladata, hogy a generált alternatív reprezentációk közül az optimálist kiválassza. Ez a hierarchikus sorrendbe rendezett megszorítások segítségével történik. A nyertes, vagyis optimális reprezentáció az, amelyik a legharmonikusabban tesz eleget az adott sorrendbe rendezett megszorításoknak.

A megszorítások egymásnak ellentmondó állítások a kimeneti halmaz elemeinek jólfarmáltságára, illetve a bemeneti és a kimeneti halmaz viszonyára vonatkozóan. Mivel a megszorítások egymással ellentétesek, mindegyik alternatív reprezentáció megsért közülük legalább néhányat, de a megszorítások megsértése nem feltétlenül vonja maga után az adott reprezentáció nyelvtani helytelenségét. A megszorítások megsérthetőek és szigorúan rangsoroltak: egy adott megszorítás teljes dominanciát élvez a sorrendben utána következő összes megszorítással szemben. Egy, a kimeneti halmaz részét képező reprezentáció a megszorítások adott sorrendjét tekintve minimálisan rossz, és mint ilyen, optimálisnak tekintendő, ha minden olyan, a kimeneti halmazban levő többi reprezentáció, amely jobban elégít ki egy adott megszorítást, ugyanakkor megsért egy olyan magasabbra rangsorolt megszorítást, amit viszont az adott reprezentáció kielégített. A megszorítások univerzálisak, és a nyelvek közti nyelvtani különbségeket kizárólag a megszorítások rangsorának nyelvenkénti eltérése okozza (Prince and Smolensky 1993).

Grimshaw (1998) foglalkozott először avval a kérdéssel, hogy mi tekinthető megszorításnak. Úgy vélte, hogy csak olyan megszorítások fogadhatóak el a nyelvtanban, amelyek más megszorításokhoz hasonlóak, vagy azokhoz kapcsolódnak. Az Értékelő komponens ilyen ún.

megszorítás-családok alkotják. Grimshaw (1998) azonban nem foglalkozott avval a kérdéssel, hogy milyen kritériumok mentén hozhatóak létre ezek a megszorítás-családok.

Newson (2000) egy sokkal korlátozottabb elméletet javasol: a bemeneti halmaz részeinek alulelemzését szankcionáló megszorításon kívül kizárólag igazodó megszorításokat (“alignment constraints”) enged meg. Hagyományosan az ilyen megszorítások egy adott kifejezés jobb vagy bal oldalára igazítottak egy elemet, azonban mivel az alaki kategóriás kifejezések Newson nyelvtanában nem játszanak szervező szerepet, így itt a megszorítások is egy adott elemnek egy másik elem jobb vagy baloldalára történő helyezését írják elő. A disszertáció ezt a nézetet teszi magáévá és fejleszti tovább.

Newson (2000), aki az ige és vonzatainak elhelyezkedésével foglalkozott, olyan megszorítás-párokat vezetett be, amelyek egy adott elemet a predikátumhoz igazítanak. Ugyan az általa felállított rendszer a legáltalánosabban elterjedt SVO kanonikus szórendű nyelvek leírásán túl egyes ritkább szórendtípusok prognosztizálására is alkalmas, a Comrie (1981) szerint második legelterjedtebb kanonikus szórend, az SOV leírására nem képes. Ahhoz, hogy az ilyen szórendű nyelveket is leírassuk, valamint megmagyarázhassunk olyan nyelvi jelenségeket is, amelyek esetében egy adott elem igazodása nem egy másik elemhez, hanem az egész bemeneti halmazhoz, vagy annak valamely részhalmazához történik, a disszertáció egy második típusú igazodó megszorítás-családot vezet be. Az “előre” és “hátra” megszorítások egy adott elemnek a szavak sorozatának elejére vagy végére történő helyezését várják el.

A Newson (2000) által bevezetett elmélet egy másik kiegészítéseként a dolgozat kiterjeszti az eredetileg csak az igére és vonzataira vonatkozó igazodó megszorítások érvényét egyéb kategóriákra is. Így a nyelvten új kategória-specifikus megszorítások bevezetése nélkül képes leírni egyéb funktorok és funktorvonzataik kapcsolatát, ideértve a koordinatív kötőszó és a mellérendelt mondatok predikátumainak viszonyát is.

Az igazodó megszorításokon alapuló OT egy fontos ismérve a ciklikusság (Newson 2000, Newson és Gáspár 2001), amelyet a jelen munka szintén továbbfejleszt. Általában az optimalitás-elméletben az alternatív reprezentációk értékelése egyetlen verseny keretében történik, amely addig tart, amíg az egyetlen nyelvtenilag helyes reprezentáció kivételével az összes többi kiesik a versenyből. Egy olyan nyelvtenban, amely kizárólag igazodó és hűségességi megszorításokkal, alaki kategóriás kifejezések nélkül operál, azonban

megkerülhetetlen ennek az egyszerű értékelési mechanizmusnak a módosítása. A ciklikus értékelés azt jelenti, hogy az alternatív reprezentációk elbírálása ciklusokban történik, és egy adott ciklus során a reprezentációk értékelése egy adott predikátum vagy más funktor és kapcsolatainak vizsgálatára korlátozódik. Az optimális reprezentáció azonosítása így fokozatosan, több cikluson át valósul meg. Az első ciklus középpontjában a bemeneti halmaz szervezőfunktora áll. A disszertációban bevezetett mechanizmus lényege, hogy egy adott ciklus során az EVAL nem "lát bele" a ciklus során elhelyezendő funktor funktorvonzatainak belső szerkezetébe: a megszorítások kielégítése szempontjából kizárólag a funktor és közvetlen funktorvonzatainak relatív igazodása a mérvadó, és az egyéb, a bemeneti halmaz szemantikai hierarchiájában alacsonyabb szinteken lévő elemek pozíciója a megszorítások esetleges megsértését nem befolyásolja. Amikor egy funktor és funktorvonzatainak sorrendje így kialakult, a funktorvonzatok mint funktorok kerülnek a következő ciklus középpontjába. Az előző ciklus(ok)ban elhelyezett elemek relatív pozíciója már nem változhat – hiszen azok a reprezentációk, amelyekben ezen elemek relatív pozíciója az optimálistól különbözött, már az előző ciklus(ok)ban kiestek. Ez a mechanizmus nemcsak a koordináció leírásában játszik fontos szerepet, hanem megoldást kínál az eredeti igazodó OT elmélet esetében felmerült, és azóta ki nem küszöbölt problémákra is.

A munka célja nem kizárólag a koordináció leírása az elmélet keretei között, hanem az igazodó OT kutatási program továbbvitele is. Bemutatja, hogy az előre és hátra igazító megszorítások valamint a ciklikusság új mechanizmusának bevezetése releváns az alapelmélet szempontjából is, sőt, hogy e két fontos és a koordináció leírása szempontjából nélkülözhetetlen módosítás bevezetését nem a mellérendelés, hanem egyéb nyelvi jelenségek leírása motiválja.

4 Az egyes fejezetek tartalmának rövid áttekintése

A disszertáció 1. fejezete a koordináció vizsgálatában befolyásos elméleteket mutat be, megállapítva, hogy az ellipszist feltételező elméletek (van Oirsouw 1987, Wilder 1994, Wilder 1997, Donati 1999) sok tekintetben sikeresebbek a koordinációt bármely kategóriára és kifejezésre megengedő elméleteknél (Williams 1978, Larson 1988, Johannessen 1993, Munn 2000). A fejezet áttekinti azokat a nehézségeket is, amelyekkel kutatók a koordinációnak az X-vonás elmélet különböző változataiba történő beillesztése során szembesültek (Jackendoff 1977, Radford 1981, Munn 1987, 1992, 1993, 2000, Goodall 1987, Johannessen 1993, 1998).

Egy alfejezet azon megoldások bemutatásával foglalkozik, amelyek a szerkezeti struktúra feltételezése nélküli nyelvtanok keretében jöttek létre (Hudson 1987, 1990, 2003, Mel'čuk 1988, Barry és Pickering 1990, Zeevat 1988, 1991, Alberti 1999), illusztrálva, hogy a koordinációnak egy alaki kategóriás kifejezések nélküli nyelvtanba illesztése problematikus, hiszen a kötőszó a mellérendelt kifejezések közé ékelődik be, nem pedig magukba a kifejezésekbe. Ez arra utal, hogy az összekapcsolt kifejezések alaki kategóriás kifejezések.

A fejezet motivál egy, a hagyományos ellipszis-modelltől (pl. van Oirsouw 1987, Wilder 1994, 1997, Bartos 2001) különböző ellipszis-leírást, amelyben a vonzatellipszis iránya összefügg a nyelv kanonikus szórendjével, és így az irány független meghatározása nem szükséges.

Az optimalitás-elméleti bevezető a **2. fejezetben** található. Az általános optimalitás-elméleti megközelítés áttekintése után a fejezet a jobban korlátozott, csak hűségességi és igazodó megkötetéseket alkalmazó nyelvtant mutatja be. A 2. fejezet e szakaszának következményeit ismertette a Tézisek előző, az elméleti keretéről szóló része.

A fejezet második fele a bevezetett nyelvtani keret általános alkalmazhatóságát mutatja be a topik-predikátum tagolódás több, egymástól a topik használatában nagyon különböző nyelv topik szerkezeteinek OT elemzésén keresztül. Az alábbi példával illusztrált, és a magyar generatív nyelvi elemzésekben gyakran elhanyagolt mondat típus, topik szempontjából történő elemzése fontos egyes, a magyarban előforduló ellipszis szerkezetek megértéséhez is. A dolgozat amellet érvel, hogy ilyen nyomatékos igével kezdődő mondatok esetében az igét közvetlenül követő vonzat a topik.

(4) SZERETI Mari Jánost

A **3. fejezet** a kötőszó mondatbeli helyével foglalkozik, felhasználva a már említett általánosítást, hogy a predikátum-vonzat kapcsolatra bevezetett igazodó megszorítások a funktorokra általában is alkalmazhatóak. A releváns megszorítások relatív rangsorának változtatásával a nyelvtan öt esetet prognosztizál. (Az alábbi sémákban C jelöli a mellérendelt kifejezéseket, míg $\&$ a kötőszót.)

- (5) a. (C) ... C & C
 b. C & C ... (C)
 c. (C) ... C C &
 d. & C C ... (C)
 e. C C ... (C)

A nyelvtan által előállított szórendek közül egy kivételével mindre található példa. A leggyakoribb (5b) séma jellemző a legtöbb európai nyelvre, közöttük az angolra. Az (5a) szórend figyelhető meg a japán és a dél-etiópiai sidaamu afo nyelvben, míg az (5c) jellemző az Ontario területén beszélt iroquois nyelvre, a Cayugára. Az (5e) a szakirodalomban aszindetikusnak nevezett koordináció, amikor a mellérendelést nem kötőszó, hanem a kifejezések egymás mellé helyezésén túl intonáció jelöli. Így jelöli a koordinációt többek között a szibériai Kamchadal, a közép-nepáli Gurung és az indián Kathlamet nyelv is. Az (5d) a nyelvtan által prognosztizált, de a nyelvek között – legalábbis eddig – nem azonosított séma, melynek hiánya véletlennek tekinthető.

A fejezet második fele bonyolultabb kötőszó-használati esetek elemzését nyújtja a dolgozat elméleti keretein belül. Ilyenek azok a nyelvek, amelyek a különböző típusú kifejezések mellérendelésekor különböző kötőszavakat használnak. Miután e kötőszavak szintaktikai viselkedése között az adott nyelven belül különbség nem tapasztalható, a jelenség magyarázható a Halle és Marantz (1993) által kidolgozott Osztott Morfológia elmélet segítségével: a szintaktikai értékelés adott nyelven belül mindig ugyanaz, és a lexikális különbség a kötőszavak között az optimális reprezentáció elemeinek a Szókészlet elemeivel történő megfeleltetésével magyarázható, amely a kötőszó környezetétől függően eltérő lehet.

A **4. fejezet** témája az ellipszis, bemutatva, hogy a 2. fejezetben kidolgozott elmélet képes a vonzatellipszis irányának megjósolására az adott nyelv kanonikus szórendjének függvényében, és így az ellipszis irányát nem szükséges külön paraméterként a nyelvtanban szerepeltetni. A predikátum ellipszis (“gapping”) iránya ugyanakkor nem következik egyértelműen az adott nyelv kanonikus szórendjéből, Ross (1970) véleményével ellentétben. A kétfajta ellipszis közötti aszimmetria összhangban van a disszertációban kidolgozott elmélet által prognosztizáltakkal, hiszen miután állítmány hiányában a kanonikus szórendért felelős predikátum-vonzat megszorítások irrelevánsak predikátum-ellipszis esetében, a jelenség az előre/hátra megszorítások segítségével nyer magyarázatot.

A fejezet második fele bemutatja, hogy a kidolgozott ellipszis-elmélet keretében hogyan magyarázható néhány angol és magyar vonzat- valamint predikátum-ellipszis konstrukció.

Az **5. fejezet** azt a korábbi fejezetekben megfogalmazott feltételezést tölti meg tartalommal, hogy az ellipszis elsősorban szemantikai folyamat: a nyelvtan szemantikai komponensére hárul a feladat, hogy a nyelvtani leírás többi szintjéről is hiányzó elem egy másik elem alapján értelmezést nyerjen. A disszertációban alkalmazott elmélet keretei között a szemantikai értelmezés kizárólag a bemeneti halmazon alapszik – azaz az ellipszis jelenség gyökere is maga az input, amely a kihagyott elemet nem, csak annak az adatstruktúrában elfoglalt helyét tartalmazza. Ez az értelmezés, a hiányzó input elem jelentésének rekonstruálása, felsőbb szintű egyesítésen („higher-order unification”) (Huet 1975, Dalrymple és társai 1991) keresztül valósul meg, és az ellipszist tartalmazó input csak akkor értelmezhető, ha az egyesítés sikeres. Míg a szintaktikai OT rendszer minden esetben azonosít egy reprezentációt, amely az adott keretek között optimális, ha maga a bemeneti halmaz nem értelmezhető, a nyelvtanilag helyes mondat értelmezhetetlen, és így elfogadhatatlan lesz.

A hiányzó input elem értelmezésére irányuló folyamat két lépésből áll. Először a hiányzó elemhez leginkább hasonló, a bemeneti halmazban valóban jelen lévő elem kiválasztása történik meg. Ezt követően az üres adatcella értelmezést nyerhet, amennyiben az egyesítési folyamatban a hiányzó és a kiválasztott jelen lévő elem grammatikai jegyei eléggé hasonlóak ahhoz, hogy az egyesítés végbemenjen.

A **6. fejezet** a disszertáció alapját képező feltevéseket, az eredményeket és a jövőbeni kutatás irányvonalait foglalja össze.

5 Eredmények: a kutatási kérdésekre adott válaszok

Az optimalitás-elmélet alapvető mechanizmusaira vonatkozó kérdések:

Hogyan jellemezhető az optimalitás-elméletben feltett bemeneti halmaz?

Milyen struktúra szerint épül fel a bemeneti halmaz?

Az input leginkább egy szemantikai adatstruktúráként képzelhető el. A szemantikai szervezőelemek, funktorok, inputba történő helyezésével a funktorvonzatok számára adatcellák jönnek létre. A funktorok közé tartoznak a predikátumok, nominálisok, valamint olyan mondatoperátorok is, mint a koordinatív kötőszó. A bemeneti halmazba beillesztett első funktor kivételével az összes funktor egyben egy másik funktor funktorvonzata is.

Milyen információt hordoznak a halmazt alkotó egyes lexikai elemek?

A bemeneti halmaz elemei nem szavak, hanem olyan absztrakt jegyek halmazai, amelyek a szintaktikai folyamat lezáródása után helyettesítődnek be az adott nyelv Szótárkészletének megfelelő elemével (Halle and Marantz 1993). Miután az input az egyedüli kapcsolat a nyelvtan szintaktikai és a szemantikai modulja között (Newson 1998), az inputnak az összes, az értelmezéshez releváns információt tartalmaznia kell. Az adatstruktúra sablonban a Théta-szerepek már kódolva vannak, mint az adott funkthoz létrejött funkthoz adatcellák, de a topik és a fókusz szerepek, valamint a hatókörrel kapcsolatos információk is jegyeként szerepelnek a bemeneti halmaz megfelelő elemein. Az alanyiságot mutató jegy kötelezően a Grimshaw (1990) által kidolgozott vonzathierarchia alapján legprominensebbnek számító vonzatra kerül (Newson 1998), és a topik jegy kiosztása is kötelező minden predikátum esetében (Gáspár 2004).

Hogyan jelenik meg a koordináció az inputban?

A koordinatív kötőszó, mint lexikai operátor egy propozíció feje, ezért funkthoz tekintendő, amelynek funkthozatai a mellérendelt propozíciók funkthozai. A koordinatív kötőszó funkthoznak több mint két funkthozata is lehet.

Ellipszist a bemeneti halmazban lévő betöltetlen adatcellák jelenléte okoz. Az ilyen ún. szegényes inputok („impoverished inputs”, Newson és Gáspár 2001) legtöbbször értelmezhetetlenek, ám koordinatív ellipszis esetében a bemeneti halmaz egy másik tagja alapján az üres adatcellák esetleg értelmezést nyerhetnek.

Mely megszorítások alkotják a megszorítások halmazát?*Mely megszorítás-családok szükségesek minimálisan az OT nyelvtanban?*

A megszorítások halmazát háromféle megszorítás alkotja: a PARSE megszorítás szankcionálja a bemeneti halmaz elemeinek, illetve azok jegyeinek eltávolítását, a páros megszorítások, amelyek két elem egymáshoz való igazodását írják elő, valamint az előre/hátra típusú megszorítások, amelyek az input elemeit az egész bemeneti halmazhoz, vagy annak valamely részhalmazához képest helyezik el. Egy előre/hátra megszorítás pár minden típusú bemeneti halmaz elemre és elem jegyre definiált.

A megszorításokra vonatkozó milyen maximálisan általános meta-elmélet képes leírni a különböző elemek, pl. a kötőszó, tulajdonságait?

A páros megszorítások maximálisan általános funktor-funktorvonzat megszorításokként értelmezendők. Egy megszorítás pár definiált a funktorokra és jogosítójukra (“licensor”) (fL/Lf), valamint a funktorokra és funktorvonzataikra is (fA/Af). Ezek a megszorítások relativizálódhatnak különböző funktorokra, azaz létezhet például az igei predikátumokra vonatkozó f_vL/Lf_v és f_vA/Af_v , valamint a koordinatív funktorra vonatkozó $f_{\&}L/Lf_{\&}$ és $f_{\&}A/Af_{\&}$ is.

Milyen mechanizmus szerint történik az alternatív reprezentációk értékelése a feltételezett megszorítások alapján?

Az értékelés ciklikusan, a legmagasabb szinten lévő funktorral kezdődve történik. Az első ciklus középpontjában a bemeneti halmaz szervezőfunktora áll, és a megszorítások kielégítése szempontjából kizárólag a funktor és közvetlen funktorvonzatainak relatív igazodása a mérvadó. Az egyéb, a bemeneti halmaz szemantikai hierarchiájában alacsonyabb szinteken lévő elemek pozíciója a megszorítások esetleges megsértését nem befolyásolja. Amikor a legfelső funktor és funktorvonzatainak relatív sorrendje így kialakult, a funktorvonzatok mint funktorok kerülnek a következő ciklus középpontjába. Az előző ciklus(ok)ban elhelyezett elemek relatív pozíciója már nem változhat – hiszen azok a reprezentációk, amelyekben ezen elemek relatív pozíciója az optimálistól különbözött, már az előző ciklus(ok)ban kiestek.

A kordináció és az ellipszis tulajdonságára vonatkozó kérdések:

Mitől függ az ellipszis iránya?

Legtöbbször az ellipszis iránya a nyelv kanonikus szórendjéből kikövetkeztethető, így külön paraméterként való rögzítése nem szükséges, mint például Wildernél (1994, 1997). Egy olyan nyelvben, ahol a tárgy az igét követi, az ellipszist tartalmazó kifejezés előre kerül, hogy a jelen lévő tárgy mindkét igét kövesse. Hasonlóan, ha az alany a nyelv kanonikus szórendjében az ige előtt áll, alany ellipszisének esetén az ellipszist tartalmazó kifejezés hátra kerül, hogy a jelen lévő alany mindkét tagmondat igéjét megelőzze. Ross (1970) áltlánosításával ellentétben azonban a predikátum-ellipszis iránya nem következik egyértelműen a nyelv kanonikus szórendjéből.

Hogyan nyernek értelmezést az ellipszist tartalmazó mondatok?

A hiányzó elem jelentése a bemeneti halmazban jelen lévő egyéb információk alapján rekonstruálható. Amennyiben a mellérendelt kifejezés egy eleme megfelelő hasonlóságot mutat a hiányzó elemmel, a hiányzó elem értelmezhetővé válik. A kidolgozott szemantikai modellben a rekonstrukció felsőbb szintű egyesítési eljárással (Huet 1975, Dalrymple és társai 1991) történik, és egy szegényes input csak abban az esetben értelmezhető, ha az egyesítés lehetséges. Azok az optimális reprezentációk, amelyek értelmezhetetlen bemeneti halmazból keletkeztek, elfogadhatatlan mondatokat eredményeznek.

Hova helyeződik a mondatban a koordinatív kötőszó?

Miután a koordinatív kötőszó egy funktor, a megfelelő funktor-megszorítások játszanak szerepet az elhelyezésében: $f_{\&L}/L_{f_{\&}}$ és $f_{\&A}/A_{f_{\&}}$. A négy megszorítás sorrendje egymáshoz valamint a PARSE megszorításhoz képest határozza meg az adott nyelvben a kötőszó helyét. A legtöbb nyelvben valamelyik mellérendelt kifejezés tölti be a jogosító szerepét, és mint ilyen, a funktornak a többi mellérendelt kifejezéssel ellentétes oldalára kerül. Van olyan nyelv is, ahol az összes mellérendelt kifejezés a kötőszó ugyanazon oldalára kerül. Amikor mind az $f_{\&A}$ mind az $A_{f_{\&}}$ megszorítás a PARSE megszorítás fölé kerül, az a reprezentáció lesz optimális, amelyben a koordinatív kötőszó alulelemzett. Ilyenkor ugyanis a rangsorban előrébb álló, de egymásnak ellentmondó $A_{f_{\&}}$ megszorítások egyszerre elégíthetők ki. Ez a rangsor írja le azokat a nyelveket, amelyekben nincsen kötőszó.

Hogyan írhatóak le azok a nyelvek, amelyek több koordinatív kötőszót is tartalmaznak?

Szintaktikai szempontból a különböző, főneves vagy predikátum kifejezéseket összekapcsoló kötőszavak viselkedése megegyezik (Welmers 1973). Ez a megfigyelés az Osztott Morfológiában (Halle and Marantz 1993) megfogalmazott késői behelyettesítés („Late Insertion”) mechanizmusával nyerhet magyarázatot. Az ilyen nyelvek Szókészlete több kötőszót tartalmaz, és e lexikai elemek csak a funktorvonzatok típusjegyében különböznek egymástól. A morféma-megfeleltetés alkalmával a leginkább hasonló jegyekkel rendelkező Szókészlet elem helyettesítődik be, a választás pedig a funktorvonzatok kategóriáján múlik. Azokban a nyelvekben, amelyekben egyetlen kötőszó található, a bemeneti halmazban lévő jegyegyüttesnek legjobban megfelelő Szókészlet elem minden esetben ugyanaz a kötőszó lesz.

6 Hivatkozások

- Alberti, G. (1999): 'The Grammar of Total Lexicalism,' *Working Papers in the Theory of Grammar* 6/1. ELTE és MTA Elméleti Nyelvészeti Szakcsoport, MTA, Budapest.
- Barry, G. and M. Pickering (1990): 'Dependency and constituency in categorical grammar,' G. Barry és G. Morrill (szerk.) *Edinburgh Working Papers in Cognitive Science (5): Studies in categorical grammar*, 23-45.
- Bartos, H. (2001): 'Sound-form non-insertion and the direction of ellipsis,' *Acta Linguistica Hungarica* vol. 48 (1-3), pp. 3-24.
- Comrie, B. (1981): *Language universals and linguistic typology: Syntax and morphology*, University of Chicago Press.
- Dalrymple M., S. M. Shieber és F. Pereira (1991): 'Ellipsis and higher-order unification,' *Linguistics and Philosophy* 14(4), 399-452.
- Donati, C. (1999): 'Merge Copy,' a DGfS 21. Éves Konferenciáján tartott előadás, Konstanzi Egyetem, Feb. 24-26.
- Gáspár, M. (2004): 'Topic Universality in OT inputs,' L. Varga (szerk.) *The Even Yearbook* 6, 60-73.
- Goodall, G. (1987): *Parallel structures in syntax. Coordination, causatives and restructuring*, Cambridge University Press.
- Grimshaw, J. (1990): *Argument Structure*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Grimshaw, J. (1997): 'Projection, Heads and Optimality,' *Linguistic Inquiry* 28, 373-422.
- Grimshaw, J. (1998): 'Constraints on Constraints,' kézirat, Rutgers University, New Brunswick, NJ.
- Grimshaw, J. és V. Samek-Lodovici (1998): 'Optimal Subjects and Subject Universals,' P. Barbosa, D. Fox, P. Hagstrom, M. McGinnis és D. Pesetsky (szerk.) *Is the Best Good Enough? Optimality and Competition in Syntax*, MIT Press, Cambridge, Mass., 193-219.
- Halle, M. and A. Marantz (1993): 'Distributed morphology and the pieces of inflection,' K. Hale és S. J. Keyser (szerk.) *The View from Building 20*, MIT Press, Cambridge, Mass., 111-176.
- Hordós, M. (2003): 'Gerunds in Optimality Theory,' Doktori disszeráció, ELTE, Budapest.
- Hudson, R. (1987): 'Zwicky on heads,' *Journal of Linguistics* 23, 109-132.
- Hudson, R. (1990): *English Word Grammar*, Oxford: Blackwell.
- Hudson, R. (2003): 'An Encyclopedia of English Grammar and Word Grammar,' kézirat, University College London.
- Huet, G. (1975): 'A Unification Algorithm for Typed λ -Calculus,' *Theoretical Computer Science* 1, 25-57.
- Jackendoff, R. (1977): *X'-Syntax: A Study of Phrase Structure*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Johannessen, J. B. (1993): 'Coordination. A minimalist approach,' Doktori disszertáció, Osloi Egyetem.
- Johannessen, J. B. (1996): 'Partial agreement and coordination,' *Linguistic Inquiry* 27/4, 661-676.
- Johannessen, J. B. (1998): *Coordination*, Oxford University Press.

- Larson, R. (1988): 'On the Double Object Construction,' *Linguistic Inquiry* 19: 335-391.
- Legendre, G., P. Smolensky és C. Wilson (1998): 'When is less more? Faithfulness and Minimal Links in wh-chains,' P. Barbosa, D. Fox, P. Hagstrom, M. McGinnis és D. Pesetsky (szerk.) *Is the Best Good Enough? Optimality and Competition in Syntax*, MIT, Cambridge, MA, 249-289.
- Mel'čuk (1988): *Dependency Syntax: Theory and Practice*, SUNY Press, Albany, New York.
- Munn, A. (1987): 'Coordinate structure and X-bar theory,' *McGill Working Papers in Linguistics* 4, McGill University, Montreal.
- Munn, A. (1992): 'A null operator analysis of ATB gaps,' *The Linguistic Review* 9: 1-26.
- Munn, A. (1993): 'Topics in the Syntax and Semantics of Coordinate Structures,' Doktori disszertáció, University of Maryland, College Park.
- Munn, A. (2000): 'Three types of coordination asymmetries,' K. Schwabe és N. Zhang (szerk.) *Ellipsis in Conjunction*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1-22.
- Newson, M. (1998): 'Logical form,' kézirat, ELTE, Budapest.
- Newson, M. (2000): 'A restrictive theory of alignment and some of its consequences,' kézirat, ELTE, Budapest.
- Newson, M. and M. Gáspár (2001): 'Coordination, Ellipsis and Impoverished Inputs,' előadás a 4th NWCL Nemzetközi Konferencián, University of Salford, Nov. 16-18.
- van Oirsouw, R. R. (1987): *The syntax of coordination*, Croom Helm, London.
- Pickering, M. és G. Barry (1993): 'Dependency categorical grammar and coordination,' *Linguistics* 31: 855-902.
- Prince, A. és P. Smolensky (1993): *Optimality Theory: constraint iteration in generative grammar*, RuCCS Technical Report #2, Rutgers University Center for Cognitive Science, Piscataway, NJ.
- Radford, A. (1981): *Transformational Grammar*, Cambridge University Press.
- Ross, J. R. (1970): 'Gapping and the Order of Constituents,' M. Bierwisch és K. E. Heidolph (szerk.) *Progress in Linguistics*, Mouton, The Hague, 249-259.
- Speas, M. (1997): 'Optimality Theory and Syntax: Null pronouns and Control,' D. Archangeli és D. T. Langendoen (szerk.) *Optimality Theory. An Overview*, Blackwell, Malden, Mass., 171-199.
- Welmers, W. E. (1973): *African Language Structures*, University of California Press, Berkeley.
- Wilder, C. (1994): 'Coordination, ATB and Ellipsis,' Zwart, J.-W. (szerk.), *Minimalism and Kayne's Antisymmetry Hypothesis*, Grönigen Arbeiten zur Germanistischen Linguistik vol. 37, 291-331.
- Wilder, C. (1997): 'Some Properties of Ellipsis in Coordination,' A. Alexiadou és T. A. Hall (szerk.), *Studies on Universal and Typological Grammar*, Linguistik Aktuell vol. 13, pp. 59-107.
- Williams, E. (1978): 'Across-the-board rule application,' *Linguistic Inquiry* 9, 31-43.
- Zeevat, H. (1988): 'Combining Categorical Grammar and Unification,' in U. Reyle, C. Rohrer (szerk.) *Natural Language Parsing and Linguistic Theories*, D. Reidel, Dordrecht, 202-229.
- Zeevat, H. (1991): 'Aspects of Discourse Semantics and Unification Grammar,' Doktori disszertáció, Amszterdami Egyetem.